

FILOZOFICKÉ RIEŠENIE PODSTATNÉHO URČENIA A JAVOVÝCH FORIEM KULTÚRY

JIŘINA PROVAZNÍKOVÁ, Kabinet marxizmu-leninizmu VŠVU, Bratislava

Pri skúmaní kultúry vychádzame z materialistického chápania dejín, a preto nemôžeme kultúru skúmať ako statický jav, ale rešpektujeme jej procesualnosť a ontologickú determinovanosť spoločnosťou. Filozofická explikácia je pri objasňovaní kultúry nezastupiteľná. Predovšetkým filozofia môže generalizovať všetky teoretické východiská, postoje a závery vied, ktoré sa zaoberajú kultúrou. Súčasne môže formulovať všeobecné a špecifické prejavy kultúry a obsiahnuť v jej permanentnej premenlivosti opakovateľné a neopakovateľné súvislosti. Neznamená to však, že by sme podceňovali prínos jednotlivých spoločenských disciplín. Odborné vedy zahrnujú do svojho teoretického bádania fenomény, súvislosti a zákonitosti v určitom čase, alebo v určitej oblasti skutočnosti podľa svojho vymedzeného predmetu. Študujú preto kvalitatívne a kvantitatívne rozmanité fenomény kultúry. Akékoľvek rozbery kultúry sa však dotýkajú vzťahov a súvislostí, ktoré sú všeobecné, celospoločenské, alebo relácií medzi človekom a svetom, subjektom a objektom, zároveň aj genézy kultúry či historickej kontinuity kultúry a spoločnosti. Z hľadiska týchto filozofických aspektov kultúry sa chceme v našom príspevku zaoberať podstatným určením a javovými formami kultúry.

Historická genéza kultúry je v pracovnej činnosti. Tieto súvislosti a dôsledky práce pre človeka sa v našej literatúre neustále objasňujú. Pracovná činnosť je zdrojom kultivácie človeka vo fylogénze aj ontogénze človeka. Jej dosah je historicko-genetický aj aktuálno-individuálny, preto práca je základom diachrónneho vývinu kultúry. V historickej procesualnosti sa reprodukuje kultivácia človeka prostredníctvom jedinečného a aktuálneho pracovného procesu. Pracovná činnosť nemá však iba individuálny charakter a dosah, ale aj intersubjektívny. Kontinuálny proces kultúry je okrem práce sprostredkovaný spolunažívaním ľudí, preberaním pracovných prostriedkov, odovzdávaním poznatkov, skúseností, foriem komunikácie. Diachrónny proces kultúry subsumuje relácie intersubjektívne, spôsobované vedľa práce aj medziľudskou interakciou a neustálou asimiláciou človeka s predmetmi minulých generácií. Historický vývin kultúry je vývinom spoločenským. Premeny kultúry sa premietajú do intersubjektívnych relácií, ako kultúrne formovanie každého jednotlivca prostredníctvom vlastnej činnosti a privlastnením si výtvarných minulých generácií. Ďalej sa premeny kultúry prejavujú v dimenziách celospoločenských ako kultúrno-historická nadväznosť kultúrnych artefaktov. Tu sa často hovorí o kultúre ako o „pamäti ľudstva“.

Človek sa stáva človekom aj tým, že sa zoznamuje s niektorými kultúrnymi fenoménmi (ako napr. reč, písmo, normy chovania, úroveň

vzdelanosti) do tej miery, že sa s nimi stotožňuje, že sa stávajú súčasťou jeho samého. Bez nich nie je možný jeho osobný vývin ani spoločenské spolunažívanie. Konečne každý tvorivý proces závisí od množstva prisvojených si kultúrnych výdobytkov.

Prikláňame sa preto k názoru, že kultúra nie je iba tvorba, ale aj recepcia kultúrnych fenoménov. Tento proces tvorby a recepcie nemôžeme neodlišovať. Jednak preto, že človek si osvojuje výsledky kultúrneho procesu od útleho detstva a vlastne celý život. Na druhej strane jeho tvorba môže mať historický význam, alebo byť minimálna, alebo celkom bezvýznamná.

Čo je vnútornou, skrytou bázou procesualnosti a prejavov kultúry, vždy prítomnou, reálnou premisou? Prostredníctvom filozofickej analýzy dochádzame k záveru, že je to ľudské osvojovanie si sveta.¹

Osvojovaním je označená každá činnosť, pomocou ktorej človek pretvára svet, avšak aj taká, pomocou ktorej sa v ňom orientuje, oboznamuje sa s ním, spoznáva ho, získava skúsenosti, overuje si ho, aj si ho privlastňuje.

Kultúra je preto ľudské osvojovanie si sveta, ktoré ďalej človeka zdokonaľuje, a to rôznymi spôsobmi: skvalitňuje jeho fyzické a duševné dispozície, graduje jeho zručnosť, rozširuje jeho poznatky, prehĺbuje chápanie sveta, znásobuje pretváranie prírody, stimuluje vedomie dosahu projektovanej činnosti.

Usudzujeme, že je podstatným určením, pretože je relevantnou, všeobecnou a nevyhnutnou existujúcou stránkou v každom procese kultúry. Keď chýba, dochádza k deformácii kultúry.

Ľudské osvojovanie si sveta je jedným z prejavov spoločenského pohybu. Historicky je motivovaný charakterom spoločensko-ekonomickej formácie. Táto determinácia zapríčiňuje, že jeho vonkajšie prejavy sú v rôznych epochách odlišné a rôznym spôsobom sa konkretizujú u jednotlivca. Vonkajšie prejavy ľudského osvojovania si sveta majú podobu všeobecných javových foriem kultúry.

Kultúru zachycujeme jednak vo forme predmetov, výtvorov človeka, vo výsledkoch jeho činnosti. Tým sa nám prezentuje predmetná forma kultúry. Súčasne je predstavovaná v nadväznosti recepcie týchto predmetov človekom, kde sa spodobuje v jeho schopnostiach, zručnostiach, znalostiach jednotlivca, ako aj v jeho činnostiach a v jeho normách chovania. Túto formu kultúry, ktorá je viazaná s osobou človeka, charakterizuje ako osobnostnú formu kultúry.

Pokiaľ sa týka predmetnej formy kultúry, javí sa ako súhrn všetkých výtvorov človeka od praveka až dodnes. Človek však produkuje obrovské množstvo výtvorov. Problémom je teda to, že nie všetky výtvary

¹ Opierame sa o rozbor osvojovania, v ktorom K. Marx zhrňuje aktívny vzťah človeka k svetu v širokej škále prejavov (1, s. 97).

sa socializujú ako kultúrne. Filozofický prístup práve zdôrazňuje, že sa musí v predmetnej forme kultúry integrovať podstatné určenie kultúry s jej javovou formou. Tie výtvary človeka, ktoré pri svojej tvorbe, recepcii, či spotrebe obsahujú možnosť kultivovať človeka, a tým aj podmieňovať rozvoj spoločnosti, uplatňujú sa ako predmety kultúry.

Osobnostnú kultúru môžeme postihnúť iba teoreticky abstraktným prístupom skúmania, keď eliminujeme a zovšeobecňujeme prejavy kultúry u človeka. Osobnostná forma kultúry je výsledkom takého osvojovania si skutočnosti, ktoré sa sublimuje ako rozvoj a sebarozvoj človeka [2, s. 84].

Potenciálna je osobnostná kultúra neprestajne obsiahnutá v osvojení si sveta človekom, keď človek spredmetňuje svoje schopnosti, zručnosti a znalosti a tvorí niečo, čím posúva svoju činnosť, alebo jej výsledok na vyššiu úroveň. V živote človeka vznikajú rozmanité prejavy osobnostnej kultúry. Miera osobnostnej kultúry je parciálna, pretože jeden človek neobsiahne celú dialektiku kultúrnych vplyvov. Osobnostná forma kultúry sa prejavuje cez osobité vlastnosti, znalosti, činnosti a správanie jednotlivca a kulminuje v jeho svetonázore. Napriek tomu, že je viazaná na individuálneho človeka, je spoločensky a historicky determinovaná.

Keby sme kultúru prezentovali iba v predmetnej a osobnostnej forme, nemohli by sme z týchto foriem postihnúť historickú kontinuitu procesu kultúry, ktorá sa neuskutočňuje iba cez tieto dve formy.

Kultúra by sa nemohla v dejinách rozvíjať, keby sa nekumulovala. Zhromažďovanie, triedenie, sprostredkovanie odovzdávanie kultúrnych fenoménov presahuje osobnostnú a predmetnú formu kultúry. Proces kultúry sa neobmedzuje na odovzdávanie výtvorov od človeka tvorcu k človeku recipientovi. Sprostredkujúci článok v tomto procese uskutočňujú inštitúcie a organizácie. Tieto kultúrne organizácie a inštitúcie kumulujú, ochraňujú kultúrne fenomény, usporadúvajú a regulujú osvojovanie si predmetnej kultúry a vychovávajú k jej osvojovaniu. Sú to organizácie riadené spoločnosťou, ale ich význam je kultúrny, pretože sa sústreďujú na kultiváciu človeka, na postup, v ktorom človek vedome, v metodickom postupe sa kultivuje ako spoločenský tvor, aj ako individuum. Chceme podotknúť, že do javových foriem kultúry musíme preto zahrnúť aj formu spoločensko-organizačnú, ktorá je reprezentovaná celým aparátom školstva, záujmových organizácií, vedeckých a umeleckých ustanovizní, knižníc, nakladateľstiev a vydavateľstiev, celým výrobným a reprodukčným aparátom masovokomunikačných prostriedkov. Kultúra bez týchto ustanovizní by sa prestala reprodukovať, pretože samotné kultúrne predmety sa bez sprostredkovania nedostanú k jedincom.

Konečne bez chápania významu tejto formy kultúry by sme nemohli uskutočniť jednu z podstatných úloh socialistickej kultúrnej revolúcie

— demokratizáciu kultúry a ako zdôrazňoval V. I. Lenin v začiatkoch sovietskeho štátu — nadväznosť kultúrneho dedičstva.

Toto stručné vymedzenie javových foriem kultúry a ich podstatného určenia chápeme iba ako bázu ďalšieho teoretického objasnenia zložitého procesu kultúry v spoločnosti.

LITERATÚRA

1. MARX, K.: Malé ekonomické spisy. Bratislava 1971.
2. MEŽUJEV, V.: Kultúra a dejiny. Bratislava 1980.